

NOMINALIZACIJE IN NJIHOVA FUNKCIJSKOST V BESEDILIH O ZGODOVINI SLOVENIJE

Agnieszka Zatorska, Mateja Gojkošek
Uniwersytet Łódzki, Łódź

UDK 81'42:94(497.4):81'367.625.45

Prispevek predstavlja nominalizacije predikatnih vsebin v besedilih o slovenski zgodovini. Avtorici na podlagi analiziranega gradiva odgovarjata na tri osnovna vprašanja: katere vrste predikati nastopajo v obliki izglagolskih samostalnikov, kateri so tipični procesi pri nominalizaciji (npr. zakritje argumentov ali izražanje argumentov s pomočjo pridevnikov) ter kakšen vpliv na besedilo ima pogosto pojavljanje nominalizacij (bistveni značilnosti sta zgoščenost in dinamičnost vsebine).

nominalizacije, besedila o slovenski zgodovini, izražanje predikatov in argumentov

The article is devoted to predicative nominalisations in Slovene texts about history. The authors concentrate on three issues. Firstly, the types of predicates, as a base for the studied nominalisations, are considered. Secondly, characteristic processes are presented, such as argument omission and expressing adjectives using arguments. Thirdly, the study confirms the thesis about the condensed and dynamic character of texts which include nominalisations.

nominalisations, texts about Slovene history, expression of predicates and arguments

Članek obravnava izglagolske samostalnice in njihovo funkcioniranje v znanstvenih in poljudnoznanstvenih besedilih, ki govorijo o slovenski zgodovini. Z izrazom izglagolski samostalnik označujeva besede, ki so po svojih semantičnih lastnostih podobne glagolom, po morfoloških kriterijih pa se uvrščajo med samostalnike (Kovačević, Đukanović, Panić 2011: 259). Za potrebe članka sva analizirali nekaj sto izglagolskih samostalnikov, ki nastopajo v besedilih o slovenski zgodovini. Predikati, iz katerih so nastali izglagolski samostalniki, se med seboj razlikujejo. Razdelimo jih lahko v dve skupini, in sicer na predmetne argumente prvega reda (npr. *usmrtil celjskih trgovcev – nekdo je usmrtil celjske trgovce; gnojenje njiv – nekdo gnoji njive*) in na samostalnike, ki so nastali iz predikatov višjega reda¹ (npr. *odločitev, obsodba, upanje, zahteva*). Najina klasifikacija predikatov in argumentov temelji predvsem na

dognanjih poljskih jezikoslovcev (Karolak 2002; Korytkowska, Maldziewa 2002), gradivo za raziskavo pa sva črpali iz naslednjih monografij: Stane Granda: *Mala zgodovina Slovenije* (GR), Janko Prunk: *Kratka zgodovina Slovenije* (PR) ter *Slovenska zgodovina v besedi in sliki* (SZBS).

V prispevku želiva pokazati značilnosti izglagolskih samostalnikov v jezikovnem sistemu, torej na ravni *langue*, ob tem pa naju zanima tudi pojav izglagolskih samostalnikov na ravni *parole*, predvsem s slovničnega in stilnega vidika – njihove uresničitve v besedilih z zgodovinsko tematiko. Cilj prispevka je prikazati značilnosti in specifičnosti besedil, ki govorijo o zgodovini. Odgovoriti želiva na vprašanje, zakaj pisec nekega besedila za izrazitev tvorne predikatne vsebine namesto glagola izbere samostalnik. Možni vzroki so zgoščenost, jednatost vsebine ter dinamičnost sporočila. Izglagolski samostalniki, ki

¹ Za predikate višjega oz. drugega reda je značilno, da odpirajo vsaj eno mesto za prozodijske argumente. Predikati višjega reda se uresničujejo zlasti skozi glagole védenja, mišljenja, presojanja.

ustrezajo vsebini propozicije (pomenske podstave), tudi omogočajo, da se skrijejo nekateri sestavni deli predikatno-argumentske strukture (Jędrzejko 1993; Korytkowska, Małdziewa 2002). Ena od značilnih lastnosti analiziranih stavčnih konstrukcij je zato določena stopnja splošnosti; med drugim se skrijejo predmetni argumenti, ki nastopajo v vlogi aktantov (Orešnik 1992). Za obravnavano temo so poleg že omenjenih posebej pomembni še naslednji prispevki: delo Tokarza (1987) o nominalnih actionis v slovenščini, študija A. Žele (1996) o nominalizacijah v slovenskem publicističnem jeziku in raziskava T. Mikolič Južnič (2011) o pojavu nominalizacij v slovenščini.

V prvem delu članka bova predstavili delitev analiziranih izglagolskih samostalnikov glede na vrsto predikata, katerega vsebino izražajo. V drugem delu se bova posvetili značilnim procesom, ki jim podležejo enote predikatno-argumentske strukture pri izražanju propozicije s pomočjo samostalnikov. V tretjem delu pa bova poudarili vlogo nominalizacije pri oblikovanju besedil s področja zgodovine.

Nominalizacije in tipi predikatov

Opazne so nominalizacije, ki temeljijo na predikatih prvega reda – semantičnih strukturah s predikatom nižjega reda. Ločimo izglagolske samostalnike, ki zaznamujejo bivanjske vsebine, npr.: *bolezni* (GR: 97); *epidemije* (GR: 125); *naraščanje prebivalstva* (GR: 227); *obstoj naroda* (GR: 278); *obstoj slovenskega plemstva* (GR: 71); *kraljeva smrt* (PR: 108); *smrt treh sinov* (SZBS: 39); *smrti otrok in porodnic* (GR: 195); *smrtnost ni bila velika* (GR: 196), in samostalnike, ki zaznamujejo medčloveške odnose, npr.: *ljubezen* (GR: 197); *poroka* (SZBS: 39); *ženetve* (GR: 80). Med izglagolske samostalnike, ki nastanejo iz predikatov prvega reda, sodijo tudi poimenovalna naravnih pojavov, med drugim naravnih nesreč, npr.: *potresi, požari* (GR: 83), in vremenskih pojavov: *strele* (GR: 83).

Veliko izglagolskih samostalnikov, ki izražajo predikate prvega reda, srečamo pri

opisih zgodovine človekove gospodarske dejavnosti, še posebej poljedelske, živinorejske in gozdarske, ter pri opisovanju življenja na vasi, npr.: *cepljenje trt* (GR: 230); *delitev srenjskih pašnikov* (GR: 220); *delo na polju* (GR: 97); *gnojenje njiv* (GR: 97); *kurjava* (GR: 98); *nabiranje šišk in drevesnih gob* (GR: 227); *obnova vinogradov* (GR: 231); *poljedelstvo s kolobarjenjem* (SZBS: 33); *pomankanje hrane, vitaminov* (GR: 97); *pridelovanje koruze, krompirja, hlevska živinoreja* (GR: 179); *Slovani so se ukvarjali predvsem s poljedelstvom in živinorejo* (GR: 58); *razplod bikov* (GR: 220); *sečenje gozdov* (GR: 220); *škropljenje z bakreno brozgo* (GR: 230); *uvredba novih poljščin, predvsem ajde in koruze* (SZBS: 77); *vinogradništvo* (GR: 220); *vleka za rep* (GR: 97); *žetev žita* (GR: 97); *žveplanje* (GR: 230). Samostalniške konstrukcije pisci uporabljajo tudi pri opisovanju drugih gospodarskih panog: *dograditev železnice* (SZBS: 111); *gradnja zidanih hiš* (GR: 154); *gradnja obsoške ceste* (SZBS: 53); *gradnja stranišč* (GR: 197); *izgradnja južne železnice* (SZBS: 103); *izkoriščanje rudnikov in kovanje denarja* (SZBS: 37); *rudarjenje in fužinarstvo* (SZBS: 57); *razvijalo se je rudarstvo* (SZBS: 60).

Vsebine s področja trgovanja, finančništva in prevoznitva predstavljajo naslednji izbrani primeri: *denarništvo* (SZBS: 59); *dovažanje hrane* (GR: 93); *furmanstvo* (GR: 222); *Judje so se ukvarjali s trgovino, denarništvom, predvsem posojilništvom* (SZBS: 44–45); *kroženje trgovcev* (GR: 103); *kupčevanje* (GR: 227); *nakup zemlje* (SZBS: 60); *z naraščajočim prevozništvom in tovorništvom* (SZBS: 77); *odvažanje blaga* (GR: 93); *pomorski promet* (GR: 222); *kmetijska proizvodnja* (SZBS: 77); *obrotna proizvodnja* (SZBS: 59); *plačevanje dajatev* (SZBS: 101); *trgovanje s Turčijo* (SZBS: 100); *zbiranje kapitala* (GR: 223). Z izglagolskimi samostalniki so izražene tudi druge človekove dejavnosti: *branje in pisanje* (GR: 119); *operacije kirurgov* (GR: 196).

V besedilih o slovenski zgodovini najdemo nominalizacije široko razumljenih glagolov

premikanja, npr.: *bitka* (PR: 41); *boj* (GR: 120); *velikanski premiki ljudstev* (SZBS: 20); *pohodi Hunov* (GR: 43); *požigi vasi* (GR: 276); *prodiranje proti zahodu* (SZBS: 21); *prihod kapucinov* (GR: 139); *vdor Hunov* (SZBS: 20), pa tudi take, ki se nanašajo na vladanje in državo, npr.: *menjave deželnih knezov* (GR: 86).

V analiziranem gradivu nastopajo tudi nominalizacije, ki izražajo strukturne enote s predikati višjega reda. Zabeležili sva številne izglagolske samostalnice, ki izražajo predikatno vsebino struktur s predikati drugega reda, npr. *znanje, vedenje, pojasnjevanje, prepoved: znanje ni bilo posebna vrednota* (GR: 292); *povečevanje in spreminjanje teh obveznosti* (SZBS: 43); *vedenje o tem obdobju* (GR: 44); *odločitev plemstva za protestantizem* (SZBS: 73); *pojasnjevanje zgodovine krščanstva na naših tleh* (GR: 62); *njegova pričakovanja* (GR: 137); *ljudje se niso izseljevali iz obupa* (GR: 229); *cerkvena prepoved pobiranja obresti* (SZBS: 45); *poudarjanje prednosti vere* (SZBS: 118); *raziskovanje slovenske identitete* (SZBS: 113); *strah pred zahtevami avstrijskih Slovencev* (SZBS: 135); *upanje na slovansko okrepitev* (SZBS: 135); *zahteve po širjenju pravic nenemških narodov v monarhiji* (SZBS: 135).

Izglagolski samostalniki lahko vstopajo v sestavljene polipredikatne konstrukcije (Petrov 2007). V besedilih o slovenski zgodovini sva našli primere predikatov višjega reda, ki v tradicionalni skladnji ustrezajo povedku glavnega stavka, npr. *Z zmago protireformacije niso izginili protestanti med Slovenci* (GR: 141). Poseben primer nominalizacije predikata višjega reda (v tradicionalni skladnji povedka nadrednega stavka) je samostalniško izražanje vsebine stavka, ki odpira mesto za odvisni stavek in se v poljski skladenjski terminologiji imenuje *zdanie intensjonalne* (Grzegorzcykova 1996: 106–116), npr.: *Upanje, da bo pod Karlovim naslednikom lažje, se je kmalu izkazalo za jalovo* (GR: 140). Zanimiv raziskovalni problem je tudi pretvorba propozicijskega argumenta v izgla-

golski samostalnik (Korytkowska, Maldziewa 2002), npr.: *Cesar je obljubil preiskavo ter zahteval razpustitev kmečke zveze* (PR: 40). Med glagoli, ki realizirajo predikat, ki odpira mesto za propozicijski argument, najdemo *verba sentiendi* (glagoli čustev in doživljanja), npr. *Država se je bala vpliva panslavizma* (SZBS: 106), *Marsikdo se je bal razpada monarhije* (SZBS: 110), ter *verba cogitandi* (glagoli mišljenja), npr. *Slovenci so v tem videli upanje za slovensko okrepitev* (SZBS: 135).

Način izražanja predmetnih argumentov

»Bistvena značilnost nominalizacijskih procesov je ta, da izglagolski samostalniki dopuščajo več nezasedenih vezljivostnih mest kot glagoli« (Korytkowska, Maldziewa 2002: 19). Pojav nezasedenosti vezljivostnih mest sva opazili tudi v najinem gradivu. V povezavi z izglagolskimi samostalniki sva zabeležili popolno zakritje argumentov, ki so izraženi samo v kontekstu v daljšem segmentu besedila, npr. *Kazni so bile zelo krute in obsodba na smrt ni bila nič izjemnega* (GR: 290); *Maščevanje je bilo brezobzirno* (SZBS: 58) – to je razumljivo v širšem kontekstu, prim. *Kmečki upor je bil zadušen* (SZBS: 58). Tudi v odlomkih besedil, ki govorijo o verskem življenju, sva opazili popolno zakritje aktantov, npr. v *cerkvenem življenju, kjer so molitve, spovedi, oznanjanja vere in pridiganje potekali v slovenskem jeziku* (SZBS: 94). V besedni zvezi *usmrtilcev celjskih trgovcev* (GR: 284) nastopa zakritje prvega predmetnega argumenta, ki pri glagolu *usmrtili* mora biti izražen – *nekdo je usmrtil celjske trgovce*. Podoben pojav srečamo v besedni zvezi *izgon Judov* (GR: 136). Sporočevalec ne ve, kdo je izvršil dano dejanje, zato ne poda te informacije. Pisec besedila, ki ta podatek sicer ima, ga namerno zamolči. Ob tem, da se lahko prikrije argument v položaju agentive, so lahko eksplicirani tudi ostali argumenti, implicirani v predikat, ki privzame samostalniško obliko, ki je lahko experiencer: *Ljudi je razburjalo tudi pobiranje*

cerkvenih dragocenosti (GR: 168); *Po več manjših porazih je kmečka vojska doživela poraz* (SZBS: 63), objective: *izhajanje večjega števila časopisov* (SZBS: 109) ali locative: *vstop v šolo* (SZBS: 111), če imamo v mislih položaje argumentov (prim. Korytkowska 1992). Možno pa je tudi, da se po prenosu v samostalniško besedno zvezo oba predmetna argumenta eksplicirata: *S poroko Viljema II., grofa v Brezjah, s Hemo v začetku 11. stoletja* (GR: 71); *S poroko z vdovo je Friderik* (GR: 89); *Leopold II. je moral pod pritiskom plemstva številne reforme omiliti* (SZBS: 91); *Ljudje [...] so kuhali oglje in žgali apno* (GR: 227).

Značilno za slovenščino je izražanje predmetnega argumenta s pomočjo svojilnih ali vrstnih pridevnikov. »Na to, kdo je tisti, ki opravlja neko dejanje [...], kažejo svojilni zaimki in svojilni pridevniki, ki so nastali iz samostalnikov« (Tokarž 1987: 42). V zbranem gradivu sva našli veliko primerov, kjer je identifikacija predmetnega argumenta možna prav zaradi svojilnih pridevnikov, npr.: *hunski vdori* (SZBS: 17); *katoliška pomoč* (GR: 139); *kmečko gibanje* (SZBS: 107); *neposreden dunajski vpliv* (SZBS: 129); *po bizantinski osvojitvi tega ozemlja* (SZBS: 17); *po madžarskih vpadih* (GR: 61); *protestantsko bogoslužje* (SZBS: 73); *turški napad* (GR: 123). Besedne zveze *partizansko gibanje*, *kmečki upor*, *množična lakota*, *premik ljudstev*, *turško divjanje*, *vpadanje nomadskih, neindoevropskih narodov* kažejo na skupnost kot na udeleženca dejanja. Posamezni argumenti so lahko izraženi tudi s svojilnim zaimkom, npr.: *njihov poskus, da bi zasedli Bizanc* (GR: 56); *njegova smrt* (GR: 89); *njihovo naseljevanje* (SZBS: 21); *njihova obramba [gradov]* (SZBS: 41); *njihov zločin* (GR: 273).

Časovna razmerja in vzročne zveze

Predikati, ki jim na ravni povedi in v analiziranih besedilih ustrezajo izglagolski samostalniki, kažejo na različno strukturiranje vsebine glede na časovno komponento.

Časovno prednost izglagolskih samostalnikov kažeta izbrana primera: *Po madžarskih vpadih [...] je prišlo pod Madžare Prekmurje* (GR: 61); *Po zmagi katoliške obnove je skrb za slovensko tiskano knjigo stopila popolnoma v ozadje* (GR: 141). Na jezikovni ravni lahko obe predikaciji privzameta samostalniško obliko, npr.: *S koncem nesrečnih vojn se je v Avstriji leta 1867 začel večletni gospodarski vzpon* (GR: 223); *V Vipavski dolini se je po izgradnji Sueškega prekopa leta 1869 začelo začasno izseljevanje žensk* (GR: 228).

Posebno razmerje, ki povezuje predikacije, ki vstopajo v sestav zloženih konstrukcij, je vzročno-posledična zveza, ki včasih na ravni jezika izraža kavzalno razmerje (Zatorska 2011), npr.: *Agrarna reforma [...], obvezna oddaja živil, nacionalizacije in razne zaplembe so gospodarske težave samo še povečale* (GR: 284); *Omenjeni dogodki so bili prelomni za nadaljnji slovenski razvoj* (SZBS: 29). Zgradba povedi poudarja vzrok za dani pojav, npr.: *Opustela območja so nastajala kot posledica turških vpadov* (SZBS: 77); *Povečevanje in spreminjanje teh obveznosti je bilo vzrok kmečkih uporov* (SZBS: 43); *Ustrahovanje je pustilo trajne posledice* (GR: 290). Pri eksplicaciji obeh členov vzročno-posledične konstrukcije je poudarjena tudi posledica, npr.: *Posledica reform razsvetljenstva [...] so bila prva leposlovna dela* (SZBS: 95). Časovna istovetnost in posledica lahko nastopita hkrati, npr.: *Žena je umrla pri porodu* (GR: 195). Opazili sva tudi konstrukcije z izglagolskimi samostalniki, ki označujejo naslednje dejanje glede na druge stavčne predikate, npr. *cerkvene zadeve – Karel Veliki [...] je po dogovoru s papežem urejal tudi cerkvene zadeve* (GR: 65). V gradivu so tudi časovno univerzalne nominalizacije: *ljubezen do bližnjega* (GR: 226).

Vloge nominalizacij v besedilih o slovenski zgodovini

Na koncu si oglejmo še vloge nominalizacij v besedilih o zgodovini. Izrazi, ki so pretvorbe predikatov v samostalniške besede

oz. besedne zveze, so v besedilih o zgodovini uporabljani za organiziranost in razmejitev besedila. Zelo pogosto jih najdemo v naslovih poglavij ali podpoglavij, npr.: *Izbruh reformacije* (SZBS: 66); *Nastanek mest* (GR: 100); *Odcepitev Slovencev od Avstrije* (PR: 85); *Politično življenje v jugoslovanski kraljevini* (PR: 99); *Razpadanje Jugoslavije in osamosvojitve Slovenije* (PR: 188); *Turški vpadi* (GR: 120). Kot sva že omenili, je eden od vzrokov za pogosto uporabo nominalizacij tudi ta, da omogočajo dinamično in – če je potrebno – tudi posplošeno sporočilo. Na zgoščenost sporočila kažejo nakopičeni nizi samostalniških pokazateljev predikacije, npr.: *Čas od konca 15. do konca 16. stol. je na Slovenskem čas velikih kmečkih uporov, obrambe pred Turki, nastanka novih mest, čas humanizma in protestantske reformacije* (PR: 39); *nemire ob vzpostavitvi nove cerkvene organizacije* (GR: 62); *omejevanje svobode združevanja* (SZBS: 172); *Temeljni cilj ni bilo pokrščevanje [...], ampak širjenje in utrjevanje vere* (GR: 64); *številne vzpone in padce tudi zaradi vpadanja nomadskih, neindoevropskih narodov z vzhoda* (GR: 69). *Poved Agrarna reforma [...], obvezna oddaja živil, nacionalizacije in razne zaplembe so gospodarske težave samo še povečale* (GR: 284) je primer zelo hitre zamenjave udeležencev dogodka, konceptualiziranega na zgodovinskem prizorišču. Prvi člen *agrarna reforma* se nanaša na tiste, ki so reformo izvajali (državni in strankarski voditelji), in tiste, na katere je najbolj vplivala (lastniki zemlje). Druga prozopozicijska komponenta *obvezna oddaja živil* usmeri naslovnikovo pozornost k sicer ne dobesedno izraženemu, domnevnomu agensu (nekdo, ki oddaja živila). Tudi tretji člen *nacionalizacija* se nanaša na neizražen agens, medtem ko *gospodarske težave*, ki so posledica omenjenih stanj in dogodkov, zajemajo vse udeležence na prizorišču (družba). Analiziran primer prikazuje razgibano dinamiko sporočila, ki jo omogoča uporaba izglagolskih samostalnikov za izražanje sicer predikatnih vsebin.

Sklep

Izbor jezikovnih sredstev vpliva na stil besedila. Nominalizacije po eni strani omogočajo, da je sporočilo bolj splošno, saj glede na svoje sistemske možnosti dopuščajo zakritje nekaterih vsebin (na formalni ravni opazimo odsotnost predmetnih argumentov, impliciranih v osnovnem predikatu), po drugi strani pa vplivajo na zgoščenost in dinamičnost sporočila. Opravljena analiza izbranega gradiva potrjuje, da so nominalizacije tipičen način izražanja v besedilih, ki govorijo o zgodovini.

Literatura

- GRZEGORCZYKOWA, Renata, 1996: *Wykłady z polskiej składni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- JĘDRZEJKO, Ewa, 1993: *Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- KAROLAK, Stanisław, 2002: *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- KORYTKOWSKA, Małgorzata, 1992: *Typy pozycji predykatowo-argumentowych. Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska. t. 5*. Warszawa: Polska Akademia Nauk Instytut Sławistyki. Bułgarska Akademia Nauk Instytut Języka Bułgarskiego.
- KORYTKOWSKA, Małgorzata, MAŁDŹIEWA, Wiara, 2002: *Od zdania złożonego do zdania pojedynczego (nominalizacja argumentu prozopozycyjnego w języku polskim i bułgarskim)*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- KOVAČEVIĆ, Borko, ĐUKANOVIĆ, Maja, PANIĆ, Natalija, 2011: O nekaterih značilnostih udeleženskih vlog pri izglagolskih samostalnikih v srbsčini in slovenščini. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja 30*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- MIKOLIČ JUŽNIČ, Tamara, 2011: Vpliv besedilnih tipov na pojavljanje nominalizacije v slovenščini: korpusna raziskava. Simona Kranjc (ur.): *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Obdobja 30*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- OREŠNIK, Janez, 1992: *Udeleženske vloge v slovenščini*. Ljubljana: SAZU.

- PETROV, Ivan, 2007: *Wyrażanie struktur polipredykatywnych w rozwoju języka bułgarskiego*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- TOKARZ, Emil, 1987: *Nomina actionis we współczesnym języku słoweńskim*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- ZATORSKA, Agnieszka, 2011: Wykładniki predykatów kauzatywnych zawierających pojęcie narodowości lub wyznania w języku słoweńskim. Anetta Gajda (ur.): *Naród. Religia. Język*. Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie. 463–475.
- ŽELE, Andreja, 1996: Razvoj posamostaljenja v slovenskem publicističnem jeziku med 1946 in 1995. Ada Vidovič Muha (ur.): *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Viri

- GRANDA, Stane, 2008: *Mala zgodovina Slovenije*. Celje: Celjska Mohorjeva Družba.
- PRUNK, Janko, 2002: *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.
- VODOPIVEC, Barbara (ur.), 2003: *Slovenska zgodovina v besedi in sliki*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.